

VITÁNYI Beatrix

A restaurálás rövid története és etikája

A restaurálás története és etikája szorosan összefonódik, hiszen minden korban az adott történelmi időszak társadalmi, kulturális és vallási szempontjai határozzák meg az emberek erkölcsét, magatartását, felfogását egy-egy hivatáson, szakmán belül. A szemlélet mellett az adott szakterület elméleti és gyakorlati színvonala, a rendelkezésre álló felszerelések és anyagok is meghatározzák, hogy milyen keretek között kell etikusnak lenni.

A *konzerválás* szó a múzeumokban a „történelmi”, kultúrtörténeti örökség védelmére vonatkozik. Értelme rövid megfogalmazásban: a múltból fennmaradt, az ember által készített tárgyak és műalkotások megőrzése. Az utóbbi évtizedekben két külön, de sokszor egybeeső konzerválási ágat különböztetnek meg: a megelőző konzerválást és az aktív konzerválást, restaurálást.

Preventív konzerválásnál a hangsúly a megelőzésen van. A múzeumi szakemberek a tárgy kezeléséhez, tárolásához, és kiállításához szükséges olyan körülményeket teremtenek meg, amelyek a műtárgy állapotának további romlását megakadályozzák. (pl.: megfelelő csomagolás, használat, szállítás, raktározás és bemutatás). *Aktív* konzerválásnak nevezzük azt az eljárást amelynek során a további romlás és sérülés megakadályozása céljából beavatkozás történik –mechanikailag vagy kémiailag – a károsodott műtárgyak anyagaiba, illetve szerkezetébe (pl. fertőtlenítés, szilárdítás). A *restaurálás* szó értelme ennél tágabb: olyan művelet, amelynek célja, hogy a deformált vagy károsodott tárgyat a szemlélő számára olyan formába hozza, amely tükrözi vagy megközelíti a műtárgy eredeti állapotát, a lehető legkevésbé sértve meg a tárgy esztétikai és történeti integritását.

A megelőző konzerválás fejlődése

Megelőző konzerválásról az első tárgygyűjtemények megjelenése óta beszélhetünk. Nem a mai *múzeum* értelmében, hiszen az ókori görögöknél a *museion* a múzsák templomát jelentette, tehát olyan helyet, ahol filozófiával, a természet és az élet szemléletével foglalkoztak. A templomok mellett, a temetkezési szokások révén létrehozott kincsházákban és az uralkodói udvarokban portrék, szobrok, kéziratok, kultikus és egzotikus tárgyakból alakultak ki az első gyűjtemények. Az eddig ismert legrégebbit rendszeres gyűjtéssel hozták létre az i.e. 6. században a babiloni Bel-Shalti-Nennar hercegnő révén. Ehhez katalógust is készítettek. Krétán, az i.e. 2. évezredben már előfordult, hogy leltárba vették a kultikus és felajánlási tárgyakat, konzerválták (tisztították, bekenték stb.), sőt egyeseket külön tárlóban helyeztek el. Az i.e. 5. században az athéni Akropoliszhoz csatlakozó képtár (Pinakotéka) napsütötte nyílásait leárnyékolta, hogy a képeket óvják a napsugár által okozott káros hatásoktól. Ez az épület

bal szárnyában volt, míg a jobb oldali épületszárnyban a művészeti gyűjteményt helyezték el (ötvösművek, áldozati ajándékok), ahol a felvigyázó feladatai közé tartozott a tárgyak tisztítása, (korróziótól is) ápolása és javítása. I. Ptolemaiosz alapította meg az i.e. 2. században Alexandriában a Museiont, a mai múzeum névadóját. A múzeum alapításával megalkotta a gyűjtés tudományát, a gyarapítás és rendszerezés, valamint az értelmezés főbb szempontjait. A gyűjtemény tárgyait rendszeresen karbantartották. A Róma közelében található híres Hadrianusz villa az egyik leghíresebb gyűjteménnyel dicsekedhetett, a képek számára külön galériát építettek és gondot fordítottak arra, hogy észak felé tekintsenek az ablakai.

A középkor első európai gyűjteményei elsősorban egyházi gyűjtemények voltak. Szobrok, ereklyék, ötvöstárgyak, miseruhák képezték a gyűjtemény alapját. A királyok udvarában a kincstárban helyezték el a gyűjtött darabokat. Minthogy a tárgyak felhalmozása inkább vagyonthalmozási célokat szolgált és adott esetben háborúk költségeinek fedezését szolgálta, a tárgyak karbantartását nem mindenütt jellemezte az ókorra jellemző szemlélet. A könyvtárak anyagát ellenben általában nagy becsben tartották.

A reneszánsz korban a műtárgyakat, főképp az ókor szellemének feltámasztására, már önmagukért gyűjtötték. A 15. században híres régészeti gyűjtemény volt pl. Velencében Dominico Grimani érsek görög váza kollekciója. Cosimo Medici (1381–1464) és unokája Lorenzo de Magnificent (1449–1492) gyűjteménye számára Francis Medici (1541–1587) rendezte be az Uffizi felső emeletét galériának. Firenze városa 1743-ban vette át. 1471-ben VI. Sixtus a Capitóliumon alapította meg az Antikváriumot, amelyből azután kifejlődött a Vatikáni Múzeum.

A 14. századtól kezdve szokássá vált, hogy kiadják a királyi, nagyhercegi, fejedelmi gyűjtemények katalógusát. Ehhez rendezni kellett a vegyes összetételű gyűjteményeket, a rendszerezésre Samuel Quiccheberg holland orvos 1565-ben Münchenben megjelent munkája adott példát, amelyben (*Theatrum sapientiae*) öt osztályra, a történeti, a kincstári, a természettudományi, a technikai, és a képtár/rézkarc gyűjteményekre osztotta az állományt.

Felépült az első múzeumépület Münchenben (1563), ahol festményeket helyeztek el, megalakult az első herbárium, amely alapját képezte a bázeli természettudományos múzeumnak. Akadémiák és egyetemek sora dicsekedhetett gyűjteménnyel. Velencében a Grimani család régészeti gyűjteményéből alakult múzeum (1523), amely már rendszeresen látogatható volt. Egy püspöki gyűjtemény képezte az alapját az első francia múzeumnak (1694). Létrehozták az Ashmolean Múzeumot Oxfordban Elias Ashmole gyűjteményéből (1684), Sir Hans Sloane gyűjteménye és könyvtára képezte az alapját a British Múzeumnak (1753). Megnyitotta kapuit a Louvre (1793), a madridi Prado (1818), kialakult a berlini Altes Múzeum (1830) a múzeumszigeten, megnyílt az Ermitázs (1812) és sorra alakultak a nemzeti múzeumok Európában (1802 Budapest, 1818 Prága, 1819 Koppenhága, 1847 Stockholm).

Az aktív konzerválás, restaurálás fejlődése

Az ókortól a mai napig többféle szempont vezette azokat, akik a tárgyakhoz nyúltak. 1. Újból használni kívánták a tárgyakat, mégpedig eredeti funkciójukban és ezért „javították”. A *javítás* a legtöbb lexikon szerint: a jó állapot visszaállítása, renoválás, kijavítás, bizonyos részek megerősítése, helyettesítése vagy hiányok kiegészítése. A javítás művelete olyan régi, mint az eszközkészítő ember maga. Jó példák erre azok a bronzkori edények, amelyekre szegecselessel rögzítették a foltokat vagy a kerámiák, amelyek töredékeibe lyukakat fúrtak és vas- vagy rézdróttal fűzték össze a darabokat. 2. A tárgy esztétikai szépségét kívánták visszaadni, de a beavatkozás gyakran a javítás korának megfelelő esztétikai szempontjai szerint és nem az

eredeti állapot visszaállítása érdekében történt. 3. Ma a konzerválási-restaurálási tevékenység célja a sérült vagy károsodott, illetve anyagaiban megőregetett műtárgy esztétikai és történeti épségben történő helyreállítása és olyan konzerválási eljárások alkalmazása, amelyek a jövőben is biztosítják a tárgy fennmaradását.

A restaurálás kezdetét nehéz határozott időhöz vagy időszakhoz kötni, mert a „restaurátorok” a tárgyakat használó emberek, illetve kézművesek és a művészek közül kerültek ki, akik nem vezettek munkanaplót vagy dokumentációt. Európában a *tárgyrestaurálás* valószínűleg a reneszánsz korában vált tudatos tevékenységgé, amikor az antik tárgyak gyűjtése és bemutatása általánossá vált.

A restaurátori etika

A restaurálási etika a restaurátornak a restaurálással és a műtárgyvédelmi munkával kapcsolatos magatartására vonatkozik. Mint minden etika, a filozófia tudománya szerint tükrözi az adott társadalom és hivatás/foglalkozás erkölcsi normáit. A restaurátor rendkívüli felelőssége abban rejlik, hogy beavatkozásait pótolhatatlan, eredeti műveken hajtja végre, amelyeknek jelentős művészi, kultikus, történelmi, néprajzi, tudományos, kulturális, társadalmi vagy kereskedelmi értéke van. A restaurátor tesz szert a legtöbb információra a műtárgyakat alkotó anyagok fizikai és kémiai tulajdonságairól, károsodásainak okairól és eredményéről, valamint a helyes múzeumi környezetről, felelősséget kell éreznie a műtárgyknak a restaurátorműhelyen kívüli helyzetével kapcsolatban is. Ez utóbbi felelősségében azonban a múzeum minden munkatársa osztozik. Nincs egyedül a restaurátor a konzerválás-restaurálás tervezésének és kivitelezésének folyamatában sem. Szorosan együtt kell működnie mind muzeológus, mind természettudományos szakemberekkel, akikkel a ránehezülő felelősséget megoszthatja.

A restaurátori etika a restaurátor személyével kapcsolatos elvárásokat jelenti: 1. Akár egyedül, akár csapatban dolgozik, a restaurátor felelőssége, hogy megtalálja az egyensúlyt a műtárgy konzerválása és a társadalom azon igénye között, hogy azt, mint kulturális értéket használja. 2. Bármilyen beavatkozást végez, szem előtt kell tartania a műtárgy integritását, mind fizikai állapota, mind eredetisége, történetisége és esztétikai megjelenése szempontjából. 3. Törekednie kell arra, hogy megértse a műtárgy eredeti alkotójának szándékait és e tudást hasznosítsa konzerválási munkája során. 4. Bár egy műtárgy valódi értéke ismert a restaurátor előtt, az nem befolyásolhatja értékítéletét, minden tárgy restaurálásának egyforma jelentőséget kell tulajdonítania, munkájában mindig egyforma igényességgel kell fellépnie. 5. Tisztában kell lennie saját elméleti tudásának és gyakorlati képességeinek korlátaival. Nem szabad vállalkoznia olyan feladatok elvégzésére, amelyhez nincs meg a megfelelő felszerelése, anyaga, szakmai tudása vagy gyakorlata. 6. Munkakapcsolatot kell kiépítenie azokkal a muzeológusokkal és természettudományos szakemberekkel, akik segítséget nyújthatnak és döntéseiben a határterületek szempontjait képviselik. 7. Minden, a műtárgyon végzett vizsgálatot és munkafolyamatot gondosan kell dokumentálnia, a feljegyzéseket pedig társadalmi vagyonként kell kezelni. A dokumentációkat biztonságba kell helyezni, de úgy, hogy bármikor hozzáférhetőek legyenek. 8. Nemcsak a tárgy szempontjából legjobb eljárást kell választania, hanem a saját és munkatársai egészségét is szem előtt kell tartania, gondoskodnia kell az egészség- és balesetvédelmi szabályok betartásáról. 9. A restaurátornak mindenben úgy kell eljárnia, hogy munkája a szakma becsületére váljék.